

Müasir dünyanın mövcudluq forması olan qloballaşma prosesini insan hüquqları ideyasının reallaşması baxımından iki (müsbət və mənfi) aspektlərdən qiymətləndirmək mümkündür. Bir tərəfdən, qloballaşma demokratiyanın universal dəyər kimi yayılmasına və qərarlaşmasına şərait və imkan yaradır. Deməli, insan hüquq və azadlıqlarının da təminatlanmasında öz müsbət təsirini göstərir. Mobil informasiya-kommunikasiya əlaqələri, bu mənada, xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Eyni zamanda, qloballaşma, bir çox mütəxəssislərin qeyd etdiyi kimi, dünyada ədalətsizliyi, qeyri-tarazlığı, kasıb və varlı dövlətlər arasında qütbləşməni artırmaqla həm sosial-iqtisadi, həm də geosiyasi nizamsızlığı səbəb olmuşdur ki, bu da yuxarıda vurğuladığım insan və insanlıq böhranını daha da dərinləşdirmişdir. Bura insanların fəaliyyət məqsədləri və nəticələri, fərdi və ictimai maraqları, təbii və süni həyat tərzləri arasında kəskinləşən ziddiyyətləri, ümumbəşəri və etnomillili, irsi-tarixi dəyərlər nisbətində ortaya çıxan qarşıdurmaları, təbiət-insan münasibətlərindəki disharmoniyaları, identikliyin itirilməsi təhlükəsindən yaranan lokal və irimiqyaslı təhdidləri, mədəniyyətlərin homogenləşməsinə, antimillili xarakter almasına yönəlmiş cəhdləri və onlara qarşı güclənən fəallaşmanı daxil etmək düzgün olardı.

Bəşəriyyət, bəzi mütəxəssislərin və antiqlobalist mövqeli şəxslərin fikrincə, artıq ciddi surətdə özünüməhv təhlükəsi ilə üzleşmişdir. Qloballaşan dünya sərvətlərin iştəsalı ilə iştəhlakı arasındakı uyğunsuzluğu, qeyri-rasional, ədalətsiz bölgü və mənimsəmə səbəbindən yaranan böyük itkiləri, əyintiləri aradan qaldırmağa qadir olmamış, əksinə, bu təzadları daha da şiddətləndirmişdir. Bir çox ölkələrin iqtisadi və sosial problemləri həll olunmamış qalmış, təhlükəli dərəcədə mürəkkəbləşmişdir. Kəmiyyət və keyfiyyət cəhətdən maddi sərvətlərin artmasına və təkmilləşməsinə baxmayaraq, qloballaşan dünyada ölkələr, xalqlar və insanlar arasındakı münasibətlərdə gərginlik, qarşıdurma güclənmiş, harmonik və stabil inkişafın dayaqları xeyli zəifləmişdir. "Soyuq müharibə" qurtarsa da, beynəlxalq münasibətlərə dair yeni "davranış məəcəli" ortaya qoyulmamış və bu səbəbdən də, universal dəyər olan insan hüquqları sahəsində global miqyaslı problemlər yaranmışdır. Son onilliklərdə qəbul edilmiş beynəlxalq sənədlərin ortada olmasına baxmayaraq, insan hüquqları məsələsinə ikili standartlar və təmənalı münasibət özünü göstərməkdədir. İnsan haqları ilə bağlı bir sıra mühüm məsələlərə gəldikdə, ABŞ və Avropa İttifaqı ölkələri özləri üçün rəva bilmədiklərini başqaları üçün məqbul sayırlar. Beləliklə də, faktiki olaraq, dünyada tuğyan edən haqsızlıqlara, ədalətsizliklərə dəstək vermiş olurlar. İnsanların haqqı, bir qayda olaraq, iqtisadi, geosiyasi və hətta şəxsi maraqlara qurban verilir.

Müasir dövrdə qloballaşma "yeni reallıq" kimi özünü göstərir. Özünümüdafie instinktinə malik hər bir cəmiyyət bu "yeni reallığın" tələbləri və xüsusiyyətləri ilə hesablaşmalı olur. Bu fikir əksər müəlliflər tərəfindən vurğulanır. Vəziyyətin səciyyəsi bundadır ki, hər bir dövlət qloballaşma və lokal, məhəlli proseslərin ahəngdar sintezini təmin etməyə qadir olan inkişaf modelini işləyib hazırlamağa məcburdur. Söhbət hər bir ölkənin özünün

transformasiyasının qloballaşma modelini müəyyənləşdirməsindən gedir. Vaxtilə, 7 sentyabr 2001-ci ildə, Nyu-York şəhərində Minilliyin Zirvə Görüşündə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev öz çıxışında demişdir: "Dünyanın inkişafının indiki mərhələsinin başlıca meyli qloballaşmadır. Bu mürəkkəb, heç də, birmənalı olmayan prosesin perspektivləri bizim hamımızı düşündürür. Qloballaşma dövlətlərin sabit inkişafının, bütövlüyünün və idarəetmə sistemlərinin stabilliyinin təmin olunmasına, iqtisadi münasibətlərdə ayrı-seçkililiyin aradan qaldırılmasına, xalqların rifah halının yüksəldilməsinə kömək etməlidir". Həmin zirvə toplantısında Ulu Öndər Heydər Əliyev bu mühüm fikirləri də vurğulamağı vacib bilmişdir: "Beynəlxalq hüququn prinsipləri və normalarının alliyi, dəyişikliklərin təkamül xarakteri, tərəfdaşlıq və daha çox inkişaf etmiş dövlətlərin daha az inkişaf etmiş dövlətlərə köməyi, qarşılıqlı etimad və ümumbəşəri dəyərlərə sədaqətlə yanaşı, milli fərqlərin də qəbul olunması bu prosesin müəyyənedici istiqamətləri olmalıdır. Demokratik inkişafın gücü onun rəngarəngliyidir".

Yeni minillikdə qloballaşmanın dünya təfəkkürünün və tərəqqinin yeni, öncül istiqamətinə çevrildiyini qeyd edən akademik R.Mehdiyev yazır: "Qloballaşmanın milli məkan-

yaratmış bəşəriyyət insanı, xalqları hansısa böyük, mürəkkəb və ziddiyyətli prosesin iştirakçısına çevirmişdir. Demək olar ki, bütün ölkələr qloballaşmanın "əsiridirlər".

Tədqiqatlar göstərir ki, BMT sistemi ilə yanaşı, insan hüquqlarının müdafiəsində regional mexanizmlər də əhəmiyyətli rol oynayır. Bu sahədə yaradılmış və fəaliyyət göstərən təşkilatların əsas məqsədi, regional səviyyədə insan hüquqları və azadlıqlarının müdafiəsidir. Müasir dünyada, bu baxımdan, Avropa insan hüquqlarının müdafiəsi sistemi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir ki, onun da hüquqi əsasını, ilk növbədə, Avropa Şurasının bu sahədəki sənədləri təşkil edir. Elmi ədəbiyyatda verilən məlumata görə, bu qocaman regional təşkilat çərçivəsində indiyədək insan hüquqlarının müxtəlif aspektlərinə aid olan 150-dən artıq konvensiya və protokollar qəbul olunmuşdur. Avropa Şurasının 5 may 1949-cu ildə qəbul olunmuş Nizamnaməsinin birinci fəslində onun əsas məqsədlərindən biri kimi üzvü olan ölkələrin birliyinə, iqtisadi və sosial tərəqqisinə insan hüquqları və azadlıqlarının müdafiəsi və inkişafı yolu ilə nail olmaq qarşıya qoyulmuşdur. Üçüncü maddədə isə, göstərilir ki, "Avropa Şurasının hər bir üzvü hüquq üstünlüyünü və onun yurisdiksiyasında olan hər bir şəxsin insan hüquqları və əsas azadlıqlar-

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu

KİVDF

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığının artırılması" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

İnsan hüquqları ideyasının reallaşmasının aspektləri

lara təsiri prosesində dövlətin daxili siyasi inkişafı böyük əhəmiyyət kəsb edir. İnteqrasiya proseslərinin təsiri yeni qavrayış, təfəkkür tərzini formalaşdırır, sonra isə yeni dövrün bu komponentlərinə həyat verir. Davranışın yeni stereotipləri və formaları meydana gəlir". Həmin məqalədə diqqəti dini dəyərlərin ictimai həyatda roluna, habelə, dinin böyük mənəvi təsir gücündən sui-istifadə hallarına qarşı mübarizənin əhəmiyyəti məsələlərinə yönəldən müəllif müasir demokratik cəmiyyətdə dini etiqad azadlığının hər bir vətəndaşın konstitusiyaya hüquqlarının ayrılmaz tərkib hissəsi olduğunu göstərərək vurğulayır: "Yaradının qüdrətinə inam insanın mənəvi-əxlaqi, psixoloji ovqatını şərtləndirir, dünyagörüşünü kamilləşdirir, təfəkkür tərzini və formasını tənzimləyir".

Aparıcı tədqiqatçıların qeyd etdikləri kimi, qloballaşma yeni reallığın başlıca daşıyıcısı rolunda çıxış edir. O, bəzi məqamlarına görə, ayrı-ayrı xalqların və xırda dövlətlərin əleyhinə, R.Mehdiyevin təbirincə desək, dünya "çempionlarının" xeyrinə işləsə də, beynəlxalq bir prosesdir. Ümumdünya informasiya-kommunikasiya şəbəkələrinin

azadlığa və şəxsi toxunulmazlığa olan hüququ; hər kəsin şəxsi və ailə həyatına, onun mənzili və korrespondensiyasına (poçt ilə göndərilən məktublar, teleqramlar) hörmət hüququ; hər kəsin fikir, vicdan və din, öz fikrini ifadə etmək azadlığına olan hüquqları; hər kəsin dinc toplaşmaq və assosiasiyalar azadlığına olan hüququ və s. təsbit olunmuşdur. Göründüyü kimi, Konvensiyada insan hüquqları Ümumi Bəyannaməsində və Paktlarda təsbit olunmuş hüquq və azadlıqların yalnız bir hissəsi öz ifadəsini tapmışdır. Lakin mütəxəssislərin fikrincə, Avropa insan hüquqlarının müdafiəsi sisteminin üstünlüyü ondan ibarətdir ki, o, daim inkişaf edir və yeni sənədlərlə zənginləşir. Təhlillər göstərir ki, Konvensiyaya əlavə protokolların qəbul olunması nəticəsində, bu regional müdafiə sistemine, praktiki olaraq, vətəndaş və siyasi hüquqların bütün siyahısı daxil edilmişdir.

Avropa Konvensiyasının digər üstünlüyü isə təsbit olunmuş hüquq və azadlıqların implementasiya mexanizminin yaradılmasından ibarətdir. Belə ki, onun 19-cu maddəsinə uyğun olaraq, həmin Konvensiya ilə iştirakçıların üzərlərinə götürdükleri öhdəliklərin yerinə ye-

tirilməsini təmin etmək üçün iki orqan - insan hüquqları üzrə Avropa Komissiyası və Avropa Məhkəməsi yaradılmışdır. Hər iki orqana 24 və 25-ci maddələrə əsasən, həm onların səlahiyyətlərini tanıyan (qəbul edən) iştirakçı dövlətlərin digər tərəfdən - dövlət tərəfindən Konvensiyanın müddəalarını pozması haqqında, həm də ayrı-ayrı şəxslərin və qeyri-hökumət təşkilatlarının iştirakçı dövlətin onların hüquqlarının pozmasına dair şikayətlərinə baxmaq səlahiyyətləri verilir.

Konvensiyanın 26-cı maddəsində göstərilir ki, komissiya şikayət ərizəsini baxmaq üçün yalnız bütün daxili müdafiə vasitələrindən tam istifadə olunduqda, qəbul edə bilər. Digər şərt, qeyd etdiyimiz kimi, ondan ibarətdir ki, şikayətlərə yalnız onların səbəbkarı olan dövlətin komissiyanın müvafiq səlahiyyətlərini tanıdığı halda baxılır. Əgər şikayət anonim, yaxud artıq komissiyada baxılmış şikayətə analoji və ya başqa beynəlxalq tənzimləmə prosedurasının predmeti olarsa, konvensiyanın müddəaları ilə bir araya sığmazsa, ona baxılmaz.

Vahid ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru